

Małgorzata Manowska*

Zarzuty apelacji a zarzuty skargi kasacyjnej w orzecznictwie Sądu Najwyższego – wybrane zagadnienia

[Grounds of Appeal versus Grounds for a Cassation Appeal in Case Law (Polish) Supreme Court – selected issues]

Abstract

The article presents three issues concerning practical problems at the junction of an ordinary appeal, an appeal in simplified proceedings and a cassation complaint, as well as proposals of solutions to those problems based on the case law of the Supreme Court.

The first problem concerns the issue of whether the cataloguing of grounds of appeal in simplified proceedings is an element that distinguishes the model of simplified appeal from the model of full (ordinary) appeal. In solving the above problem, two resolutions of 7 Supreme Court judges have been indicated (of 31 January 2008, III CZP 49/07 and of 23 March 1999, III CZP 59/98) and ambiguities contained in their justifications have been explained. A solution has been proposed that the cataloguing of grounds for a simplified appeal does not constitute an element distinguishing this appeal from an ordinary appeal, since regardless of the way in which the allegations have been formulated by the appellant, each allegation may be qualified either as a violation of procedural law or substantive law.

The second issue is related to the problem of how to correctly qualify the court's failures: to a violation of procedural law, the consequence of which is an erroneous establishment of the facts, or to a violation of substantive law? The article cites Supreme Court case law to help distinguish which failures of the court belong to the sphere of facts and which to the category of legal assessments.

The third issue is whether it is permissible for the Supreme Court to set aside a judgment under appeal on the grounds of insufficient or incorrect findings of fact by means of an allegation of an infringement of substantive law. The article cites and comments on the Supreme Court's case law allowing for the possibility of issuing a cassation judgment in a situation where the court of second instance applied the substantive law (defective subsumption) to the insufficiently established state of facts by the court of second instance.

Keywords: appeal, simplified appeal, cassation appeal, allegations of violation of procedural and substantive law, facts, legal assessment.

* **Małgorzata Manowska** – dr hab. nauk prawnych, profesor Uczelni Łazarskiego, sędzia Izby Cywilnej i Pierwsza Prezes SN; ORCID 0000-0002-1516-5604.

Uwagi ogólne

Apelacja jako środek zaskarżenia funkcjonowała w polskim porządku prawa procesowego na gruncie kodeksu postępowania cywilnego – powstałego z połączenia rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 listopada 1930 r.¹ i z 27 października 1932 r.², ogłoszonych jako tekst jednolity w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z 25 sierpnia 1950 r.³ Na gruncie kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. aż do 30 czerwca 1996 r. środkiem zaskarżenia orzeczeń merytorycznych sądów pierwszej instancji była rewizja. Z dniem 1 lipca 1996 r. do systemu polskiego prawa procesowego przywrócono apelację, a także wprowadzono kasację jako środek zaskarżenia przysługujący do Sądu Najwyższego. W następnych latach model apelacji nie podlegał większym zmianom, natomiast 1 lipca 2000 r. do kodeksu postępowania cywilnego wprowadzono kolejne postępowanie odrębne – uproszczone wraz z apelacją uproszczoną. Gdy zaś chodzi o kasację, ten środek zaskarżenia został wyeliminowany z systemu prawa procesowego 6 lutego 2005 r., a w jego miejsce wprowadzono środek prawny w postaci skargi kasacyjnej. Pomimo wieloletniego funkcjonowania wymienionych środków prawnych – i licznych wypowiedzi judykatury i doktryny – w praktyce w dalszym ciągu pojawiają się wątpliwości dotyczące m.in. sposobu i dopuszczalności formułowania zarzutów przez skarżącego, zarówno na styku apelacji i skargi kasacyjnej, jak apelacji zwykłej i apelacji uproszczonej. Poniżej przedstawiono trzy zagadnienia pojawiające się dość często w praktyce – wraz z propozycjami ich rozwiązania.

Czy skatalogowanie podstaw apelacji uproszczonej jest elementem odróżniającym ten model apelacyjny od apelacji pełnej?

Apelacja i skarga kasacyjna to dwa odrębne środki zaskarżenia (*sensu largo*) o swoistym charakterze. Teza ta jest oczywista. Apelacja należy do środków odwoławczych o charakterze renowacyjnym i suspensywnym. Jej celem jest doprowadzenie do wydania nowego orzeczenia w toku takiego samego rodzaju postępowania, co dotychczasowe – a nawet bardziej uproszczonego, ale przeprowadzonego przed sądem drugiej instancji. Przysługuje ona przy tym od nieprawomocnych orzeczeń, a więc jest środkiem zaskarżenia (*sensu stricto*) w toku instancji. Celem apelacji – w razie jej zasadności – jest zmiana

¹ Dz.U. nr 83, poz. 651.

² Dz.U. nr 93, poz. 803.

³ Dz.U. nr 43, poz. 394.

zaskarżonego wyroku i rozstrzygnięcie co do istoty sprawy. Uchylenie zaskarżonego wyroku jest wyjątkiem⁴.

Skarga kasacyjna to z kolei środek prawny o charakterze kontrolnym przysługujący od prawomocnych orzeczeń⁵. Jej istotą i celem – jako pozainstancyjnego środka chroniącego interes publiczny – jest rozstrzyganie spraw precedensowych i ujednocnianie orzecznictwa oraz kontrola zaskarżonego orzeczenia pod kątem prawnym na podstawie stanu faktycznego ustalonego przez sąd drugiej instancji⁶.

Te zasadnicze różnice pomiędzy apelacją a skargą kasacyjną przekładają się na odmienne wymagania formalne i konstrukcyjne każdego z tych środków, pewne ograniczenia w dostępności (w przypadku skargi kasacyjnej) oraz tryb rozpoznania⁷. Charakter skargi kasacyjnej jako środka wnoszonego przede wszystkim w interesie publicznym, celem ujednocniania orzecznictwa, znajduje odzwierciedlenie w tym, że nie w każdej sprawie jest ona dopuszczalna (art. 398², 519¹, 767⁴ § 2 k.p.c.). Z kolei w tych sprawach, w których skarga kasacyjna generalnie jest dopuszczalna, jej merytoryczne rozpoznanie warunkowane jest przyjęciem skargi do rozpoznania przez SN w oparciu o jedną z przesłanek określonych w art. 398⁹ § 1 k.p.c. (instytucja przedsądu). Kolejne ograniczenie to wyłączenie zdolności postulacyjnej strony przed Sądem Najwyższym (z wyjątkami określonymi w art. 87¹ § 2 i 3 oraz art. 398²¹ k.p.c.).

Istotna różnica pomiędzy apelacją a skargą kasacyjną – dotycząca samej istoty zaskarżenia i możliwości wyrażania przez stronę jej obiekcji co do prawidłowości wydanego wyroku – odnosi się do obszaru formułowania zarzutów. Apelacja w polskim systemie prawa cywilnego procesowego jest apelacją pełną (otwartą). Tę istotę apelacji wyjaśnił Sąd Najwyższy w uzasad-

⁴ Na temat charakteru apelacji por. T. Wiśniewski [w:] T. Ereciński (red. naczej.), J. Gudowski (red. nauk.), System prawa procesowego cywilnego, tom 3, cz. 1. Środki zaskarżenia, Warszawa 2013, ss. 129–132; tenże, Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym, Warszawa 1996, s. 10; W. Siedlecki [w:] W. Siedlecki (red.), System prawa procesowego cywilnego, tom 3. Zaskarżanie orzeczeń sądowych, Wrocław 1986, s. 30; A. Oklejak, Apelacja w procesie cywilnym, Kraków 1994, s. 27; J. Gudowski, Pogląd na apelację [w:] J. Gudowski, K. Weitz (red.), Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego, tom 1, Warszawa 2011, s. 252; T. Ereciński, Apelacja w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2012, s. 17; P. Pogonowski [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 2. Art. 367–505³⁹, Warszawa 2021, s. 744.

⁵ Na temat różnorodnych definicji środka prawnego na gruncie kodeksu postępowania cywilnego zob. zamiast wielu: T. Ereciński [w:] T. Ereciński (red. naczej.), J. Gudowski (red. nauk.), System..., tom 3, cz. 1, ss. 65–69.

⁶ Na temat charakteru i cech skargi kasacyjnej zarówno obecnie, jak i w ujęciu historycznym zob. T. Ereciński [w:] T. Ereciński (red. naczej.), J. Gudowski (red. nauk.), System..., tom 3, cz. 1, s. 76; zob. zamiast wielu J. Gudowski, Pogląd na kasację [w:] P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik (red.), Proces cywilny. Nauka, kodyfikacja, praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi, Warszawa 2012, s. 155 i nn.; tenże, Kasacja w postępowaniu cywilnym po zmianach dokonanych ustawami z 12 i 14 maja 2000 r., PS 2002, 2, s. 4 i nn.

⁷ Zob. także T. Wiśniewski, O swoistości postępowania kasacyjnego w sprawach cywilnych (zagadnienia wybrane) [w:] P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik (red.), Proces..., ss. 378 i 379; J. Gudowski, Pogląd na kasację, PS 2013, 4, s. 20 i nn.

nieniu uchwały 7 sędziów z 31 stycznia 2008 r.⁸, że w systemie apelacji pełnej sąd drugiej instancji rozpatruje sprawę ponownie *cum beneficio novorum*, a prowadzona przez sąd rozprawa stanowi kontynuację rozprawy rozpoczętej przed sądem pierwszej instancji. Podstawowym celem postępowania apelacyjnego jest naprawienie wszystkich błędów popełnionych zarówno przez sąd, jak i przez strony, przy czym chodzi o błędy i natury prawnej, i faktycznej. W systemie apelacji pełnej istnieje możliwość powoływania przed sądem drugiej instancji nowych faktów i dowodów (*facta noviter producta* oraz *facta noviter reperta*). Apelacja pełna jest oderwana od podstaw, a więc reglamentowanej przez ustawodawcę listy możliwych zarzutów.

W powołanej uchwale SN przeciwstawił model apelacji pełnej modelowi apelacji ograniczonej, której celem jest kontrola prawidłowości i słuszności orzeczenia sądu pierwszej instancji, a nie rozpoznanie sprawy na nowo. Co do zasady wskazywanie w apelacji ograniczonej nowych twierdzeń i dowodów jest niedopuszczalne (*sine beneficio novorum*). Sąd Najwyższy podkreślił, że wprowadzając apelację ograniczoną, ustawodawca jednocześnie określa zarzuty, jakimi może posługiwać się skarżący. Jako przykład apelacji ograniczonej, zbliżonej do rewizji, a nawet do skargi kasacyjnej, wskazał SN apelację uproszczoną, którą można oprzeć jedynie na zarzutach naruszenia prawa materialnego przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie oraz na zarzutach naruszenia przepisów postępowania, jeżeli mogło ono mieć wpływ na wynik sprawy (art. 505⁹ § 1¹ k.p.c.). Zdaniem SN wyrażna, szczegółowa specyfikacja zarzutów odróżnia apelację uproszczoną od apelacji pełnej. Teza ta ma wymiar czysto teoretyczny. Enumeratywne wymienienie podstaw apelacji uproszczonej nie ogranicza w praktyce skarżącego w możliwości formułowania zarzutów apelacji.

Rozpoznając sprawę, sąd powinien przede wszystkim ustalić stan faktyczny, który zostanie następnie poddany ocenie prawnej. Ustalenie stanu faktycznego jest wynikiem procesu, w toku którego należy zweryfikować prawdziwość zdarzeń i stanów – wycinków rzeczywistości składających się na podstawie żądania (potwierdzić je lub im zaprzeczyć). Ta weryfikacja odbywa się za pomocą środków dowodowych bądź innych środków procesowych (przyznanie faktów, domniemania faktyczne i prawne, fakty powszechnie znane, notoria sądowe). Działalność sądu, która prowadzi do ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, wymaga stosowania przepisów procesowego. Najistotniejsze z nich dotyczą oceny dowodów (art. 233 § 1 k.p.c.) i stosowania instytucji bezdowodowego ustalania faktów (np. art. 228–231 k.p.c.). W grę wejdą również przepisy dotyczące selekcji i dopuszczalności zgłoszonych dowodów (np. art. 227, 235², 205¹² § 1, art. 228 k.p.c.), jak również reguły oceny dowodów.

Dopiero ustalona podstawa faktyczna sporu pozwala na dokonanie przez sąd porównania wyniku tej ustalającej działalności z treścią zastosowanej

⁸ III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55.

normy prawnej, w tym określenie: legitymacji materialnej czynnej i biernej, związku przyczynowo-skutkowego oraz wysokości należnych ewentualnie powodowi roszczeń⁹. Z powyższego wynika, że pierwszą sferą działalności jurysdykcyjnej sądu w postępowaniu cywilnym jest ustalenie podstawy faktycznej sporu, a dopiero następnie dokonanie analizy prawnej pozwalającej na prawidłową subsumcję ustalonego stanu faktycznego do zakresu zastosowania określonej normy prawnej – i wreszcie wyciągnięcie skutków prawnych stanowiących rozstrzygnięcie sporu stron¹⁰. W pierwszej sferze sąd stosuje przepisy prawa procesowego, a w drugiej dokonuje wykładni i stosuje prawo materialne. Przy uwzględnieniu tych dwóch sfer działalności jurysdykcyjnej sądu szczegółowa specyfikacja podstaw apelacyjnych nie ma istotnego znaczenia. Obie podstawy mieszczą w sobie bowiem wszystkie aspekty działalności jurysdykcyjnej sądu.

Pewne wątpliwości w praktyce budzi kwestia zarzutu błędnego ustalenia stanu faktycznego, a mianowicie: czy jest to zarzut stawiany w obszarze prawa procesowego, czy też zarzut samodzielny, stawiany poza zarzutami naruszenia prawa procesowego? Wątpliwości te wywołuje przede wszystkim treść uzasadnienia powołanej wyżej uchwały z 31 stycznia 2008 r. W samej uchwale wskazano, że sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiążą go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego, przy czym w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. Wynika z niej zatem wprost, że SN rozróżnia tylko dwie grupy zarzutów, tj. zarzuty naruszenia prawa materialnego (brane pod uwagę z urzędu przez sąd drugiej instancji) oraz zarzuty naruszenia prawa procesowego (brane pod uwagę wyłącznie na zarzut apelującego, chyba że chodzi o nieważność postępowania). W uzasadnieniu uchwały znalazło się natomiast niefortunne sformułowanie: „Należy podkreślić – co mocno zaakcentował SN w uchwale składu 7 sędziów, zasadzie prawnej z 23 marca 1999 r., III CZP 59/98 – że ustalenia sądu pierwszej instancji nie są dla sądu drugiej instancji wiążące, zatem obowiązek dokonywania ustaleń istnieje niezależnie od tego, czy wnoszący apelację podniósł zarzut dokonania wadliwych ustaleń faktycznych lub ich braku”. Z tego fragmentu w praktyce niekiedy wywodzi się, że uchybienie polegające na błędnym ustaleniu stanu faktycznego jest osobną kategorią zarzutów – czy też osobnym uchybieniem branym przez sąd drugiej instancji pod uwagę z urzędu. Takie rozumowanie jest jednak błędne. Po pierwsze, zacytowany fragment uzasadnienia nie przystaje do treści uchwały, jeśli miałyby być rozumiany jako kreujący osobną grupę uchybień sądu pierwszej instancji. Po drugie, w uchwale z 23 marca 1999 r. SN nie sformułował tezy o możliwości zmiany ustaleń sądu pierwszej

⁹ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977, s. 13.

¹⁰ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1974, s. 78.

instancji bez stosownego zarzutu naruszenia prawa procesowego. Uchwała ta dotyczyła problemu możliwości zmiany ustaleń faktycznych bez przeprowadzenia dalszego postępowania dowodowego, co nie oznacza zmiany tych ustaleń bez ich zakwestionowania przez stronę skarżącą. Wprost przeciwnie, SN w uzasadnieniu uchwały z 23 marca 1999 r. podkreślił, że sąd drugiej instancji dokonuje oceny materiału zebranego przed sądem pierwszej instancji w powiązaniu z określonymi zarzutami apelacyjnymi – i może dojść do przekonania o nietrafności ustaleń faktycznych zawartych w zaskarżonym orzeczeniu w wyniku zgłoszonych zarzutów; SN wyjaśnił również, że wadliwość w rozstrzygnięciu kwestii natury faktycznej zwykle jest wynikiem błędu typu *error facti in iudicando* (błędna ocena dowodów prowadząca do sprzeczności ustaleń faktycznych z treścią materiału dowodowego) czy też pominięcia faktów istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy.

Przedstawione rozważania prowadzą do konstatacji, że uchybienie polegające na błędnym ustaleniu stanu faktycznego sprawy zawsze jest wynikiem naruszenia przepisów postępowania, czy to w obszarze gromadzenia materiału procesowego (np. oddalenie wniosku dowodowego, uznanie za nieskuteczne przyznania okoliczności faktycznych, pominięcie domniemania prawnego), czy to w obszarze prowadzenia postępowania dowodowego (np. przesłuchanie świadka bez pouczenia go o prawie odmowy składania zeznań, co eliminuje dowód z oceny), czy też wreszcie w obszarze oceny materiału dowodowego¹¹.

Z tego względu cytowany fragment uzasadnienia uchwały z 31 stycznia 2008 r. należy rozumieć w ten sposób, że sąd drugiej instancji powinien dokonać własnych ustaleń faktycznych, nawet gdy skarżący nie wskazał wprost na błędne ustalenia faktyczne przez sąd pierwszej instancji. Musi on jednak podnieść takie zarzuty naruszenia prawa procesowego, które mogą przełożyć się na odmienne ustalenia faktyczne. Tylko podniesienie takich zarzutów upoważnia sąd drugiej instancji do zmiany bądź uzupełnienia stanu faktycznego ustalonego przez sąd pierwszej instancji.

W sytuacji gdy sąd drugiej instancji akceptuje ustalenia poczynione przez sąd pierwszej instancji, może poprzestać na uznaniu tych ustaleń za własne¹². Obecnie możliwość taka wynika wprost z art. 387 § 2¹ pkt 1 k.p.c. Z tej samej normy wynika również obowiązek sądu drugiej instancji poczynienia w uzasadnieniu własnych ustaleń faktycznych, jeśli sąd ten przeprowadził postępowanie dowodowe lub odmienne ocenił dowody przeprowadzone przed sądem pierwszej instancji.

¹¹ Tak też SN w wyrokach: z 11 grudnia 2002 r., I CKN 960/00, LEX nr 75346; z 30 maja 2003 r., III CKN 1137/00, LEX nr 83838.

¹² Zob. np. uchwały 7 sędziów SN: z 23 marca 1999 r., III CZP 59/98, OSNC 1999, nr 7–8, poz. 124; z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55; orzeczenia SN z 13 grudnia 1935 r., C.III. 680/34, Zb. Urz. 1936, poz. 379; z 1 sierpnia 1936 r., C.III. 344/35, RPEiS 1936, 4, s. 839; z 25 listopada 1937 r., C.II. 1334/37, Zb. Urz. 1938, poz. 375; z 14 lutego 1938 r., C.II. 2172/37, PS 1938, poz. 364 i 380; z 9 kwietnia 1938 r., C.II. 2613/37, PS 1938, nr 9, poz. 595; wyrok SN z 8 października 1998 r., II CKN 923/97, OSNC 1999, nr 3, poz. 60.

Z powyższego wynika, że specyfikacja podstaw apelacji w art. 505⁹ § 1¹ k.p.c. nie różnicuje apelacji uproszczonej i apelacji zwykłej. Nie jest również elementem różnicującym wymaganie zawarte w art. 505⁹ § 1¹ pkt 2 k.p.c., aby naruszenie przepisów postępowania mogło mieć wpływ na wynik sprawy. Choć takie ograniczenie nie wynika z przepisów regulujących apelację zwykłą, oczywiste jest, że jeśli uchybienie przepisom prawa procesowego nie miało wpływu na rozstrzygnięcie (brak związku pomiędzy uchybieniem a treścią rozstrzygnięcia), to apelacja podlega oddaleniu, chyba że zachodzi naruszenie prawa materialnego albo nieważność postępowania.

Skatalogowanie zarzutów apelacji uproszczonej nie nakłada także na skarżącego jakichkolwiek dodatkowych obowiązków w formułowaniu zarzutów. Niezależnie od tego, czy strona występuje samodzielnie, czy też jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika, nie można odrzucić apelacji (w przeciwieństwie do skargi kasacyjnej) z tego powodu, że strona nie dokonała kwalifikacji zarzutów do jednej z dwóch podstaw apelacji. Kwalifikacji takiej dokonuje sąd drugiej instancji i brak tego elementu nie uniemożliwia nadania sprawie dalszego biegu. Określenie zarzutów apelacji uproszczonej nie jest zatem w istocie ograniczeniem w tym kontekście, że wszystkie błędy i uchybienia popełnione w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji mogą być zakwalifikowane do jednej z dwóch podstaw wymienionych w art. 505⁹ § 1¹ k.p.c. Wskazanie podstaw, na których apelacja uproszczona może być oparta, ogranicza apelację uproszczoną w tym natomiast znaczeniu, że – poza przyczynami nieważności postępowania – sąd jest związany podniesionymi w niej zarzutami, które nie mogą być rozszerzone po upływie terminu do wniesienia apelacji.

Pewne ograniczenia w postępowaniu uproszczonym dotyczą możliwości prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd drugiej instancji. Do 7 listopada 2019 r. art. 505¹¹ § 1 k.p.c. (obecnie uchylony) stanowił, że sąd drugiej instancji nie przeprowadza postępowania dowodowego, z wyjątkiem dowodu z dokumentu. Nie dotyczyło to jednak sytuacji, w której apelację oparto na późniejszym wykryciu okoliczności faktycznych lub środkach dowodowych, z których strona nie mogła skorzystać przed sądem pierwszej instancji. Również w obecnym stanie prawnym w postępowaniu uproszczonym brak jest ograniczenia w prezentowaniu przed sądem drugiej instancji nowych faktów i dowodów. Tyle tylko, że w postępowaniu uproszczonym istnieją szersze niż w postępowaniu zwykłym możliwości uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania. Co do zasady jednak sąd drugiej instancji ma prawo prowadzić postępowanie dowodowe i dążyć do wydania reformatoryjnego wyroku¹³.

¹³ Por. M. Manowska, *Apelacja w postępowaniu cywilnym. Komentarz*. Orzecznictwo, Warszawa 2022, art. 505¹², teza 1; taż [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 2. Art. 478–1217, Warszawa 2012, art. 505¹², teza 1; P. Pogonowski [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 2. Art. 367–505³⁹, Warszawa 2021, art. 505¹⁴, teza 1.

Z powyższej analizy wynika zatem, że apelacja w postępowaniu uproszczonym nie różni się od apelacji w postępowaniu zwykłym pod względem możliwości formułowania zarzutów oraz prezentowania nowych faktów i dowodów.

Jak prawidłowo zakwalifikować uchybienia sądu: do naruszenia prawa procesowego, którego konsekwencją jest błędne ustalenie stanu faktycznego, czy do naruszenia prawa materialnego?

Istotne różnice w zakresie formułowania zarzutów zachodzą natomiast pomiędzy apelacją a skargą kasacyjną. Podstawą skargi kasacyjnej nie mogą bowiem być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów, a SN jest związany ustaleniami faktycznymi stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia (art. 398³ § 3, art. 398¹³ § 2 k.p.c.). W postępowaniu kasacyjnym nie jest również dopuszczalne powołanie nowych faktów i dowodów. Ograniczenie wskazane w art. 398³ § 3 k.p.c. oznacza, że z procesowej podstawy kasacyjnej wyłączone są te przepisy, które dotyczą bezpośrednio podstawy faktycznej wyrokowania, to znaczy zarzuty, które regulują ustalanie faktów bezdowodowo (art. 228–231 k.p.c., w tym tzw. dowód *prima facie*), oraz zarzuty dotyczące ustalania faktów dowodowo (art. 233 § 1 k.p.c.)¹⁴. Zakaz, o którym mowa w art. 398³ § 3 k.p.c., podlega przy tym ścisłej wykładni. Ustalenia stanu faktycznego mogą być kwestionowane w postępowaniu kasacyjnym pośrednio, to jest przez wskazanie konkretnego przepisu (czy konkretnych przepisów) naruszenia prawa procesowego i wykazanie, że jego (ich) naruszenie mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Inaczej rzecz ujmując, zakazem wyrażonym w art. 398³ § 3 k.p.c. objęte są błędy sądu w orzekaniu – polegające na ustaleniu stanu faktycznego w oparciu o zgromadzone (wymienione w uzasadnieniu) i poddane ocenie dowody – oraz inne instytucje pozwalające na poczynienie ustaleń w sposób bezdowodowy. Natomiast dopuszczalne jest wskazywanie na takie błędy postępowania, które pośrednio przyczyniły się do błędnego ustalenia stanu faktycznego (np. oddalenie wniosku dowodowego)¹⁵.

Odmienny, niesłuszny pogląd co do możliwości skarżenia w ramach skargi kasacyjnej art. 233 § 1 wyraził SN w wyroku z 5 lipca 2007 r.¹⁶, wskazując, że ze względu na funkcję Sądu Najwyższego jako sądu kasacyjnego podstawą skargi

¹⁴ Zob. postanowienie SN z 16 września 2022 r., I CSK 2419/22, LEX nr 3485802.

¹⁵ Zob. wyroki SN: z 7 listopada 2007 r., II CSK 356/07, LEX nr 368457; z 13 sierpnia 2008 r., I CSK 83/08, LEX nr 658172; z 7 listopada 2008 r., II CSK 289/08, LEX nr 560550; postanowienie SN z 2 kwietnia 2008 r., II UK 352/07, LEX nr 846635.

¹⁶ II CSK 160/07, LEX nr 439205.

kasacyjnej nie może być – jak wynika z art. 398³ § 3 k.p.c. – sama możliwość dokonania w sprawie odmiennych ustaleń faktycznych lub odmiennej oceny dowodów. Dopiero dokonanie przez sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych lub przeprowadzenie oceny dowodów z naruszeniem właściwych norm prawnych, np. przez wyjście poza granice swobodnej oceny dowodów (art. 233 § 1 k.p.c.), może stanowić podstawę skargi kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.).

Do bezdowodowych sposobów czynienia ustaleń faktycznych należą również domniemania faktyczne i prawne. W wyroku z 21 lutego 2007 r.¹⁷ SN przyjął, że o ile w skardze kasacyjnej dopuszczalne jest podnoszenie zarzutów dotyczących pominięcia domniemania prawnego (art. 234 k.p.c.), o tyle podnoszeniu zarzutów związanych z domniemaniem faktycznym stoi na przeszkodzie art. 398³ § 3 k.p.c. Teza o dopuszczalności podnoszenia w skardze kasacyjnej zarzutu pominięcia domniemania prawnego nie została bliżej uzasadniona. Budzi ona wątpliwości w tych sytuacjach, gdy z mocy przepisu szczególnego dowód określonego w tym przepisie faktu zastępuje dowód faktu, z którego dana osoba wywodzi skutki prawne. Wówczas to bowiem domniemanie prawne służy ustaleniu określonego faktu i kwestionowanie tego ustalenia nie powinno być dopuszczalne przed Sądem Najwyższym.

W orzecznictwie SN wskazano niesłusznie, że pominięcie dowodów nie jest równoznaczne z dokonaniem ich oceny i może być przedmiotem zarzutu skargi kasacyjnej w świetle art. 398³ § 3 k.p.c.¹⁸ Stanowisko to należy uznać za błędne – zważywszy, że w rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy sprawie chodziło o pominięcie oceny dowodu, a nie pominięcie dowodu równoznaczne z oddaleniem wniosku dowodowego. Pominięcie oceny określonego dowodu w całym łańcuchu dowodów stanowi uchybienie art. 233 § 1 k.p.c., a może również stanowić uchybienie art. 327¹ § 1 k.p.c. (art. 387 § 2¹ k.p.c. w odniesieniu do uzasadnienia orzeczenia sądu drugiej instancji). Pierwszy z wymienionych przepisów nie może stanowić podstawy skargi kasacyjnej, drugi natomiast może o tyle, o ile na skutek uchybienia wymaganiami stawianym uzasadnieniu zaskarżone orzeczenie nie poddaje się kontroli instancyjnej¹⁹. Zaniechanie oceny określonego dowodu może także świadczyć o naruszeniu przepisu prawa materialnego, który został niewłaściwie zastosowany wobec niepełnych ustaleń faktycznych²⁰.

W innych orzeczeniach SN przyjął trafnie, że uchybienie polegające na pominięciu oceny przeprowadzonego dowodu wyczerpuje naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. i nie może być skuteczną podstawą skargi kasacyjnej²¹. Zakaz formu-

¹⁷ I CSK 428/06, LEX nr 485986;

¹⁸ Wyrok SN z 23 lutego 2006 r., I CSK 29/05, LEX nr 201017.

¹⁹ Zob. np. wyroki: SN z 18 sierpnia 2022 r., II CSKP 187/22, LEX nr 3482605; z 29 września 2022 r., II CSKP 147/22, LEX nr 3490590.

²⁰ Tak SN m.in. w wyrokach: z 7 sierpnia 2014 r., II CSK 636/13, OSNC 2015, nr 6, poz. 78; z 27 kwietnia 2016 r., II CSK 556/15, OSNC 2017, nr 3, poz. 34.

²¹ Zob. np. wyroki SN: z 24 lutego 2006 r., II CSK 136/05, LEX nr 200973; z 16 marca 2006 r., III CSK 17/06, LEX nr 603172; postanowienie SN z 10 sierpnia 2006 r., V CSK 211/06, LEX nr 1102310.

łowania zarzutów dotyczących ustalenia faktów w skardze kasacyjnej obejmuje nie tylko możliwość kwestionowania prawdziwości ustalonych okoliczności faktycznych, ale również oparcie zarzutów skargi na takich okolicznościach, które nie zostały ustalone przez sąd drugiej instancji²².

W praktyce budzą wątpliwości dwie kwestie. Pierwsza z nich dotyczy prawidłowej kwalifikacji uchybienia sądu do naruszenia prawa procesowego, którego konsekwencją jest błędne ustalenie stanu faktycznego, albo do naruszenia prawa materialnego. Druga to możliwość spowodowania uchylenia zaskarżonego wyroku z powodu niedostatecznego bądź nieprawidłowego ustalenia stanu faktycznego za pośrednictwem zarzutu naruszenia prawa materialnego.

Jeśli chodzi o pierwszy problem, to na wstępie wyjaśnić należy, że przez stan faktyczny należy rozumieć fragmenty rzeczywistości, które mogą być zarówno stanami świata zewnętrznego lub świadomości ludzkiej (element statystyczny), jak i zmianami tych stanów (element dynamiczny)²³. Ustalenie stanu faktycznego w danej sprawie polega zatem na zweryfikowaniu przebiegu zdarzeń, które wygenerowały spór. W tym kontekście w odróżnieniu faktu od oceny prawnej pomocna będzie odpowiedź na pytanie, czy dana okoliczność może zostać zweryfikowana jako „prawda – fałsz”. Posługując się przykładem: to, że samochód poruszał się z prędkością osiemdziesięciu kilometrów na godzinę, jest okolicznością poddającą się weryfikacji, natomiast to, czy prowadzenie samochodu z taką prędkością w danych warunkach było ryzykowne i powodowało zagrożenie na drodze, należy już do sfery ocen prawnych.

Najwięcej wypowiedzi Sądu Najwyższego na temat rozróżnienia sfery faktów od sfery prawa dotyczyło kwestii zawierania umów. Sąd ten wyjaśniał, że ustalenie treści umowy należy do sfery ustaleń faktycznych. Natomiast kwestia wyjaśnienia znaczenia i kwalifikacja treści wyrażonych w oświadczeniach woli stron – wypowiedzi, gesty i inne zachowania się – w świetle norm prawa materialnego (darowizna, pożyczka, odstąpienie od umowy) należy do sfery prawa materialnego²⁴.

²² Zob. postanowienie SN z 26 września 2022 r., I CSK 1450/22, LEX nr 3488972.

²³ J. Klich-Rump, *Podstawa faktyczna...*, s. 12. Na temat pojęcia faktów w kontekście prawa procesowego cywilnego oraz podstawy faktycznej zob. także L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, Kraków 1934, cz. 1, s. 142; K. Stefko, *Faktyczne przytoczenia stron w procesie cywilnym*, Lwów 1909, s. 124; A. Stefaniak, *Dowód prima facie w procesie cywilnym*, NP 1970, 11, s. 1592 i nn.; W. Miszewski, *Proces cywilny w zarysie*, Warszawa 1948, cz. 1, s. 202; M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, ss. 340 i 341; W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966, ss. 318 i 319; tenże, *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957, s. 230 i nn.; W. Berutowicz, *Postępowanie...*, s. 131; J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Kraków 2003, ss. 14–16.

²⁴ Zob. np. wyroki SN: z 5 listopada 1997 r., III CKN 221/97, Prok. i Pr.-wkł. 1998, 4, poz. 36; z 30 marca 1998 r., III CKN 451/97, LEX nr 50536; z 8 kwietnia 2003 r., IV CKN 39/01, LEX nr 78893; z 21 października 2003 r., I CK 168/02, LEX nr 82270; z 18 czerwca 2004 r., II CK 358/03, LEX nr 176094; z 11 kwietnia 2006 r., I CSK 175/05, LEX nr 424367; z 28 kwietnia 2010 r., II UK 334/09, LEX nr 604221; postanowienia SN: z 27 stycznia 2015 r., II CSK 408/14, LEX nr 1640240; z 26 listopada 2019, IV CSK 184/19, LEX nr 2775625, w których wskazano, że zagadnienie pozorności umowy to sfera faktów. Zaznaczyć należy, że określenie „pozorność” jest w tej sytuacji

Czy dopuszczalne jest spowodowanie uchylenia zaskarżonego wyroku z powodu niedostatecznego bądź nieprawidłowego ustalenia stanu faktycznego za pośrednictwem zarzutu naruszenia prawa materialnego?

Odnosząc się do przedstawionego problemu, wskazać należy, że początkowo SN przyjmował, że nie jest dopuszczalne podważanie stanu faktycznego w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej, a zarzut naruszenia prawa materialnego nie może być skutecznie uzasadniony próbą zwalczenia ustaleń faktycznych. Dotyczyło to sytuacji, gdy skarżący zarzucił błąd w subsumcji, ale uzasadnienie skargi kasacyjnej wskazywało na kwestionowanie ustaleń faktycznych poczynionych przez sąd drugiej instancji²⁵.

Po zmianie przepisów o skardze kasacyjnej i wyłączeniu możliwości stawiania przed Sądem Najwyższym zarzutów dotyczących ustalenia stanu faktycznego lub oceny dowodów zaczęła kształtować się nowa linia orzecznicza – przyjmująca, że zastosowanie prawa materialnego do niedostatecznie ustalonego przez sąd drugiej instancji stanu faktycznego oznacza wadliwą subsumcję tego stanu do zawartych w nim norm prawnych, a brak stosownych ustaleń nie pozwala skutecznie odeprzeć zarzutu naruszenia prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie²⁶. Z poglądem tym należy się zgodzić, jednak tylko w tych sytuacjach, w których ustalenia poczynione przez sąd drugiej instancji są tak niepełne, że nie pozwalają na odniesienie abstrakcyjnego stanu faktycznego danej normy prawa materialnego do tych konkretnych ustaleń. Nie dotyczy to natomiast przypadku, gdy ustalenia sądu drugiej instancji są wyczerpujące, a strona stawia zarzut błędnej oceny dowodów i błędnego – w związku z tym – ustalenia stanu faktycznego.

pewnym skrótem myślowym, gdyż sama ocena, czy czynność prawna była pozorna, należy do sfery ocen prawnych, do sfery faktów natomiast należą zachowania stron świadczące o tej pozorności. Zob. też wyrok SN z 7 listopada 2019 r., III CSK 60/19, LEX nr 2763805, w którym wyjaśniono, że zamiar jest elementem stanu faktycznego.

²⁵ Tak np. SN w wyrokach: z 7 marca 1997 r., II CKN 18/97, OSNC 1997, nr 8, poz. 112; z 20 grudnia 2001 r., V CKN 510/00, LEX nr 53098; z 26 września 2002 r., III CKN 466/00, LEX nr 74408; z 19 kwietnia 2006 r., V CSK 35/06, LEX nr 198529; z 27 stycznia 2010 r., II CSK 352/09, LEX nr 574525; postanowienie SN z 27 stycznia 2015 r., II CSK 408/14, LEX nr 1640240.

²⁶ Zob. np. postanowienia SN: z 6 grudnia 2013 r., I CSK 112/13, LEX nr 1438638; wyroki SN: z 15 kwietnia 2004 r., IV CK 274/03, LEX nr 164852; z 21 listopada 2008 r., V CSK 213/08, LEX nr 558628; z 15 maja 2009 r., II CSK 708/08, LEX nr 519321; z 28 lutego 2013 r., III CSK 147/12, LEX nr 1314355.

Podsumowanie

Podsumowując przedstawione wyżej problemy, stwierdzić należy, że:

- ◆ uchybienie polegające na błędnym ustaleniu stanu faktycznego sprawy zawsze jest wynikiem naruszenia przepisów postępowania: albo w obszarze gromadzenia materiału procesowego, albo w obszarze prowadzenia postępowania dowodowego, albo wreszcie w obszarze oceny materiału dowodowego;
- ◆ specyfikacja podstaw apelacji w art. 505⁹ § 1¹ k.p.c. nie różnicuje apelacji uproszczonej i apelacji zwykłej. Nie jest również elementem różnicującym wymagane zawarte w art. 505⁹ § 1¹ pkt 2 k.p.c., aby naruszenie przepisów postępowania mogło mieć wpływ na wynik sprawy;
- ◆ odróżnienie faktu od oceny prawnej opiera się na możliwości zweryfikowania danej okoliczności pod kątem „prawda – fałsz”;
- ◆ brak stosownych ustaleń faktycznych może oznaczać naruszenie prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie, jednak tylko wówczas, gdy ustalenia te są tak niepełne, że nie pozwalają na odniesienie abstrakcyjnego stanu faktycznego danej normy prawa materialnego do tych konkretnych ustaleń.

Abstrakt

W artykule przedstawiono trzy zagadnienia dotyczące problemów praktycznych na styku apelacji zwykłej, apelacji w postępowaniu uproszczonym i skargi kasacyjnej, jak również propozycje rozwiązań tych problemów oparte na orzecznictwie Sądu Najwyższego. Problem pierwszy dotyczy zagadnienia, czy skatalogowanie podstaw apelacji w postępowaniu uproszczonym jest elementem odróżniającym model apelacji uproszczonej od modelu apelacji pełnej. Przy rozwiązaniu powyższego problemu wskazano dwie uchwały 7 sędziów SN (z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, oraz z 23 marca 1999 r., III CZP 59/98) i wyjaśniono niejasności zawarte w ich uzasadnieniu. Zaproponowano rozwiązanie, że skatalogowanie podstaw apelacji uproszczonej nie stanowi elementu odróżniającego ten środek odwoławczy od apelacji zwykłej, gdyż niezależnie od sposobu sformułowania zarzutów przez skarżącego każdy zarzut można zakwalifikować albo do naruszenia prawa procesowego, albo prawa materialnego.

Drugie zagadnienie wiąże się z problemem, jak prawidłowo zakwalifikować uchybienia sądu: do naruszenia prawa procesowego, którego konsekwencją jest błędne ustalenie stanu faktycznego, czy do naruszenia prawa materialnego? W artykule przytoczono orzecznictwo SN pomocne w rozróżnieniu, które uchybienia sądu należą do sfery faktów, a które do kategorii ocen prawnych.

Problem trzeci dotyczy zagadnienia, czy dopuszczalne jest uchylenie przez Sąd Najwyższy zaskarżonego wyroku z powodu niedostatecznego bądź nieprawidłowego ustalenia

stanu faktycznego za pośrednictwem zarzutu naruszenia prawa materialnego. W artykule przytoczono i skomentowano orzecznictwo SN dopuszczające możliwość wydania kasatoryjnego wyroku w sytuacji, gdy sąd drugiej instancji zastosował prawo materialne (wadliwa subsumcja) do niedostatecznie ustalonego przez sąd drugiej instancji stanu faktycznego.

Słowa kluczowe: apelacja, apelacja uproszczona, skarga kasacyjna, zarzuty naruszenia prawa procesowego i materialnego, stan faktyczny, ocena prawna.

BIBLIOGRAFIA

Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011.

Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1974.

Ereciński T., *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009, 2010 i 2012.

Gudowski J., *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996.

Gudowski J., *Kasacja w postępowaniu cywilnym po zmianach dokonanych ustawami z 12 i 14 maja 2000 r.*, „Przegląd Sądowy” 2002, 2.

Gudowski J., *Pogląd na kasację*, „Przegląd Sądowy” 2013, 4.

Klich-Rump J., *Podstawa faktyczna rozstrzygnięcia sądowego w procesie cywilnym*, Warszawa 1977.

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany, red. M. Manowska, LEX/el. 2022.

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 2, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2021.

Manowska M., *Apelacja w postępowaniu cywilnym. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2022.

Miszewski W., *Proces cywilny w zarysie*, Warszawa 1948.

Oklejak A., *Apelacja w procesie cywilnym*, Kraków 1994.

Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, Kraków 1934.

Proces cywilny. Nauka, kodyfikacja, praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012.

Siedlecki W., *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957.

Siedlecki W., *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966.

Stefaniak A., *Dowód prima facie w procesie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1970, 11.

Stefko K., *Faktyczne przytoczenia stron w procesie cywilnym*, Lwów 1909.

System prawa procesowego cywilnego, tom 3, cz. 1. Środki zaskarżenia, red. nacz. T. Ereciński, red. nauk. J. Gudowski, Warszawa 2013.

System prawa procesowego cywilnego, tom 3. Zaskarżanie orzeczeń sądowych, red. S. Hanausek, A. Miączyński, M. Sawczuk, W. Siedlecki, Ossolineum 1986.

Turek J., *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Kraków 2003.

Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947.

Wiśniewski T., *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996.